

דברי תורה אלו נכתבו ונמסרו לדפוס ולזכרו ולע"נ של ידי"נ אלופי ומיודעי הגאון המופלא בכל שטחי התורה רבי שמואל יעקב בורנשטיין זצקלה"ה אשר משחר נעורי לא זזה ידי מתוך ידו והיה לי לסמל ולדוגמא להליכות חיים של עמל התורה ויגיעתה עד כלות הנפש וליר"ש טהורה ומדות זכות ומתוקנות והרבה קבלתי מתורתו ויראתו. רבינו הגרש"י זצוק"ל זכה להשפיע מתורתו הרחבה ולגלות מזיוה הודה והדרה של תורה לאלפי תלמידים ומקורבים והשפיע מתורתו בכל שטחי התורה בכל רחבי תבל בספריו הנפלאים ובשיעוריו ושיחותיו במקומות התורה והיה כמעין המתגבר ונהר שאינו פוסק שממנו נמשך שפע בלתי נתפס של רחבות ועמקות התורה, השפעת תורתו עדיין חיה וקיימת אצל תלמידיו ושומעי לקחו וכל הלומדים בספריו ובשיעוריו ותורתו מתבדרת בכל מקומות התורה ושפתיו דובכות בקבר ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

בענין מצה כל שבעה

שאיין מברכין על אכילת מצה כל שבעה הוא משום שאין בה קיום מצוה כלל. ובזה היא חלוקה מסוכה דאית בה קיום מצוה.

(ב) אמנם אפ"ל עוד בכוונת המג"א, דהנה יעויין בבעל העטור הל' פסח שכתב וז"ל "בסוכות כי בעי למיכל בסוכה איכא עליו מצות עשה דבסוכות תשבו אבל גבי מצה כי בעי למיכל ליכא עליו מצות עשה דמצה אלא לאו דבל תאכל חמץ ואין מברכין אלו", ובדבריו מפורש דבסוכה איכא מצות עשה גמורה לאכול בסוכה היכי שבא לאכול בסוכה ובמצה ליכא מצות עשה, וצ"ע ביסוד כוונת דבריו.

ולכאורה נראה בכוונתו עפ"י מש"כ הגרש"ש בשער"י ש"ג ביסוד מצות סוכה כל ד', שהביא דברי המנחת חינוך מצוה שכ"ה לישב קושית התוס' בהא דבעינן קרא למעט סוכה גזולה ולא סגי בטעמא דמצוה הבאה בעבירה, דבמצות התורה יש ב' מיני חיובים, הא' מצוה חיובית שהוא חובה גמורה על כל איש מישאל כתפילין וד' מינים ומצה ליל פסח, שבהם היכי שאינו מקיים המצוה נחשב שהוא מבטל מצות הבורא ועושה כנגד רצונו, והב' מצות עשה כסוכה כל שבעה וציצית שאין חיוב לעשותן אלא מצות התורה היא בשלילה שאסור לבטלה, ובמצוה זו כתב המנחת חינוך, דלולי

(א) כתב המג"א בסוף סימן תרל"ט וז"ל "מה שאין מברכין על מצה כל שבעה היינו משום שאין מצוה באכילתו אלא שאין אוכל חמץ משא"כ בסוכה". והביא שם דמקורו הוא במהרי"ל, ודבריו צ"ב מה כוונתו לחלק בין מצה לסוכה, והרי בסוגית הגמ' בסוכה דף כ"ז א' מבואר, דבין לגבי סוכה ובין לגבי מצה לילה הראשון חובה ומכאן ואילך רשות, והיה מקום לומר דכוונתו לומר דלגבי מצה ליכא קיום מצוה כלל כל שבעה, וכיון שאין מצוה באכילתו אינו מברך, אבל לגבי סוכה איכא קיום מצוה באכילתו ולכן איכא ברכה, אמנם זהו גופא צ"ע, מהיכי תיתי לומר דבהא דכתיב שבעת ימים מצות תאכלו אין בזה קיום מצוה כלל אלא שאין אוכל חמץ, ולענין סוכה אף דהוי רשות יש בזה קיום מצוה.

ולפי"ז מבואר בדברי המג"א דבמצה גם ליכא קיום מצוה כל שבעה, וזה דלא כשיטתו של החזקוני שמות י"ב ט"ו שהביא החת"ס ביור"ד סימן קצ"א, ודברי הגר"א במעשה רב, דגם לענין מצה אף דהוי רשות איכא קיום מצוה כל שבעה, והא דאין מברכין ע"ז הוא משום דגם אם איכא קיום מצוה ליכא ברכה אלא על מצוה חיובית ולא על מצוה שהיא רשות, ולפי המבואר בדברי המג"א הרי הטעם

מוריה, שנה שלושים ושש, גליון ד-ו (תכד-תכו), ניסן תשע"ח ♦

מחוייב בשיבת סוכה, הוא ענין תימה, דבשלמא בציצית שפיר י"ל בדרך זו, דלבישת הבגד מחייבת אותו להטיל בו ציצית, אך לענין סוכה הזמן המחייב בסוכה אינו זמן מוגדר, שהרי כל זמן שאינו אוכל אינו מתחייב וכשאוכל הוא כבר מקיים המצוה, והגרש"ש עצמו הרגיש בזה, וכתב דזמן החיוב הוא בזמן שקובע עצמו לאכול, וצ"ב איזה גדר יש לענין זה של קביעות לאכול, ובמה הוא נעשה קובע עצמו לאכול קודם האכילה עצמה, וגם לפי"ז עדיין צ"ב מנין לנו לחלק בגדר המצוה בין מצה וסוכה, והרי בתרוויהו מבואר בסוכה דף כ"ז שהם "רשות".

ג) ובעיקר מה שנתבאר שיש חילוק בגדר המצוה בין אכילת סוכה ואכילת מצה, יש להוכיח מדברי הבעל המאור שאין לחלק ביניהם בעיקר גדר המצוה, דהנה יעויין בבעה"מ פסחים דף קיט וז"ל. "יש שואלין באכילת מצה מה טעם אין מברכין עליה כל ז' כמו שמברכים על הסוכה כל ז' דהא גמרינן מהדדי שלילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות בין במצה בין בסוכה כדאיתא בפרק הישן, ויש להשיב לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהיה נזון באורז ודוחן וכל מיני פירות משא"כ בסוכה שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים והוא חייב לישן בסוכה ולטייל בה".

ובדברי הבעל המאור מפורש שאין חילוק ביסוד המצוה בין מצה כל ז' וסוכה כל ז', וכמש"כ שם כלשונו דתרוויהו גמרי מהדדי שלילה הראשון חובה ומכאן ואילך רשות, ואפ"ה יש חילוק ביניהם, כיון דבסוכה אינו יכול שלא לישן לפחות בסוכה, ובמצה הוא יכול להיות נזון באורז ודוחן, וצ"ע ביסוד החילוק בזה.

ועיין בשו"ת הרשב"א ח"ג סימן רפ"ז שכתב ג"כ לבאר החלוק בין סוכה כל ז' למצה כל ז', וז"ל, "וזה אשר השבתי שהתורה אמרה בסוכות תשבו שבעה ימים ואמרו רז"ל תשבו כעין תדורו ולפיכך כשהוא צריך לסעוד סעודה

קרא דממעט סוכה גזולה לא סגי בטעמא דמצוה הבאה בעבירה, דאף שאינו מקיים המצוה היכי שהיא באה בעבירה אין כאן בטול של המצוה במה שהיא באה העבירה, כיון שאין כאן ישיבה חוץ לסוכה, אלא ישיבה שאין בה קיום מצוה, ולכן איצטריך קרא למעוטי סוכה גזולה לומר שהסוכה פסולה ואסור לישב בה כל ז' ימי חג הסוכות, וביסוד זה פליג הגרש"ש שם, דאין ב' מיני חיובים של מצוה אלא בכל מ"ע גדר המצוה הוא בחיוב, וכך הוא ג"כ בסוכה כל ז' ובציצית, דיסוד המצוה בציצית הוא שבשעה שלובש בגד של ד' כנפות הוא מתחייב להטיל ציצית, וכן בסוכה אף דכל זמן שאינו אוכל אינו מחוייב באכילה בסוכה, אך בשעה שהוא קובע עצמו לאכול הוא מתחייב באכילה בסוכה, והרי הם ככל המצוות שהם חיוביות.

ובדרכו של הגרש"ש מבוארים היטב דברי בעל העיטור, וזהו מש"כ ד"בסוכות כי בעי למיכל בסוכה איכא עליו מצות עשה דבסוכות תשבו", דהיינו כמש"כ הגרש"ש, דגדר המצוה הוא דבשעה שהוא קובע עצמו לאכול הוא מתחייב באכילה בסוכה, ובזה כתב הבעל העיטור לחלק בין סוכה ומצה, דגדר זה אינו אלא בסוכה אבל גבי מצה ליכא מצוה חיובית כלל, ואין גדר המצוה אלא שלא לאכול חמץ, וכלשונו של הט"ז סימן תרסח ס"ק א', שכתב "והלא אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשונה ושאר הימים אין חיוב אלא מניעת חמץ", ולכן רק בסוכה איכא ברכה כל שבעה ולא במצה, דבמצה ליכא מצוה כלל אלא מניעת חמץ.

ובדרך זו אפשר לבאר ג"כ כוונת דברי המג"א, במש"כ דבסוכה איכא מצוה באכילתו, דאינו רק קיום מצוה גרידא אלא מצוה גמורה, דכיון שקבע עצמו לאכילה הוא מתחייב באכילה בסוכה, ובמצה אינו חיוב מצוה כלל אלא מניעה מחמץ.

אמנם עיקר יסודו של הגרש"ש דבסוכה כיון שהוא קובע עצמו לאכול הוא נעשה

ועשה, ולכן הוא מחויב לבזבז עליה יותר מחומש כדין לאו שצריך ליתן כל ממונו שלא לעבור עליו, ומבו' דאין ביטול מצוות ישיבת סוכה במה שלא אוכל בסוכה, דאז הוא בשוא"ת וכדרכו של הרעק"א, אלא ביטול המצווה הוא בקום ועשה בעצם מעשה אכילתו מחוץ לסוכה. ולדרכו של הגרש"ש דברי הפרמ"ג תמוהים, אמאי נחשב שמבטל את העשה בקום ועשה, והרי ביטול העשה הוא בשוא"ת על דרך השלילה, דכשהוא אוכל הוא מחויב לאכול בסוכה, והוא מבטל את המצווה במה שאינו מקיים את חיובו לאכול בסוכה.

ונראה דמבואר בדברי הפרמ"ג גדר אחר ביסוד מצוות אכילה בסוכה כל שבעה, דיש מצוות עשה שרצון התורה שיעשה מה שצוותה התורה עליו, וכמו מצות מצה בלילה הראשון בפסח ואכילה בסוכה בליל סוכות, שבהם רצון התורה שכל אחד מישראל יקיים אותה, וכשאינו אוכל אז מבטל את המצווה, ובטולן הוא נגד רצון ה' שצווה שיאכל כזית בליל החג. אך במצוות אכילה בסוכה אין רצון התורה שיאכל האדם בסוכה, שהרי אם לא אוכל בסוכה לא ביטל רצון ה' כלל, דאין לתורה ענין שיאכל בסוכה. ומה שחייבה תורה בהך מצווה אינו אלא לומר שאם יאכל או שיבוא לעשות קביעות דירה תהא אכילתו וקביעות דירתו בסוכה, וגדר זה דלא כדרכו של הגרש"ש שהבאנו דגם במצוות אכילה בסוכה יש זמן שבו רצון התורה שיאכל בסוכה, והיינו בזמן שקבע לאכול, אלא לעולם אין הגדר במצווה שרצון ה' הוא שיאכל בסוכה, אלא שמצות התורה ורצון ה' הוא שקביעות דירה שהוא עושה תהיה בסוכה, ואם יבוא לאכול או לקבוע דירה בז' ימי החג יהיה מקום אכילתו בסוכה, וזה עצם המצווה שכל קביעות דירה שעושה לא יהא אלא בסוכה.

ולפי"ז חלוק הוא בעיקר הדין ביטול המצווה בכל המצוות החיוביות מביטול המצווה של מצות דירה בסוכה, דבכל המצוות ביטול המצווה הוא במה שהוא נמנע מלקיים המצווה

או לישן צריך לסעוד ולישן שם אבל כל שאינו סועד ואפילו אוכל פירות בעלמא אינו חייב עכ"פ לסעוד שם... אלא אני אומר שמצוות אכילת מצה אינה אלא לילה הראשונה ואפילו רצה לאכול פת ואפילו אותה לילה עצמו אינו חייב לאכול מצה משומרת, שלא חייבתו תורה אלא לאכול כזית מצה ואח"כ בין יאכל מצה משומרת בין (לא) יאכל מצה שאינה משומרת רשאי, אבל בסוכה כל שאוכל פת וכל שהוא ישן מחויב לאכול ולישן בסוכה, דתשבו כעין תדורו אמר רחמנא והלכך כל שהוא אוכל וישן חייבתו תורה להיות בסוכה, ולפיכך מברך בשאר ימים כבלילה הראשון, ודברי הרשב"א סתומים מאד, וגם צ"ע מהו הענין שכתב שאינו חייב לאכול מצה שמורה, והרי היה יכול לומר כדברי הבעה"מ שהוא יכול לאכול אורז ודוחן, ולמה הדגיש ענין זה שהוא יכול לאכול מצה שאינה שמורה.

(ד) ולבאר הדברים נקדים לבאר גדר המצווה של אכילה סוכה כל ז', דהנה ברעק"א לקמן כ"ה בסוגי' דעוסק במצווה הביא קו' האחרונים אהא דשלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, דהא עוסק במצווה פטור מן המצווה היינו בשב ואל תעשה כחתן שפטור מק"ש, אך לא שרי משום הך דינא לעבור העשה בידיים באכילה ושינה חוץ לסוכה, ודחה הרעק"א דליכא כלל איסור לאכול חוץ לסוכה, אלא דמחויב לקיים מצוות עשה של אכילה בסוכה, ואם אינו הולך לאכול בסוכה אכילתו היא ביטול המצווה, ומש"ה מברך על אכילה בסוכה כמו על קיום מצווה, וא"כ הוי רק שב ואל תעשה שאינו אוכל בסוכה.

אמנם בפרי מגדים סי' תר"מ באשל אברהם סק"י פליג בזה על הרעק"א, וכתב גבי אונן שפטור מכל המצוות שיהיה חייב בסוכה, משום דהא דפטור מן המצוות הוא דוקא בשוא"ת שלא לקיים את המצווה, אבל סוכה עובר בקום עשה שאוכל חוץ לסוכה, וכ"כ שם סקט"ו לענין בזבז יותר מחומש, דאכילה חוץ לסוכה היא כאכילת איסור כיון שמבטל המצווה בקום

מוריה, שנה שלושים ושש, גליון ד-ו (תכד-תכו), ניסן תשע"ח ♦

שעכ"פ אכל בסוכה, ואף שלא קיים המצוה מטעמא דהויא מצוה הבאה בעבירה, מ"מ אי"ז נחשב שעשה קביעות דירה חוץ לסוכה, ואין נחשבת פעולה זו פעולה של ביטול מצות סוכה, כיון שאין בה קביעות דירה חוץ לסוכה. (ה) ולפי"ז נראה דלדרכו של הבעה"מ גם הגדר במצות מצה כל ז' הוא בדרך זו, שהרי הקדים בדבריו דתרוויהו חד דינא ניהו כיון דילפינן להו מהדדי, וגם במצה גדר המצוה הוא בדרך זה, דאף דליכא מצוה לאכול מצה כל ז', ואין רצון התורה באכילת מצה אלא בלילה הראשון, מ"מ ציוותה התורה שכל אכילה של פת שהוא אוכל לא תהא אלא במצה, ואין זה רק מניעה מאכילת חמץ אלא היא מצוה גמורה, ורק שאין המצוה שיאכל מצה כל ז', אלא שבשבעת ימי הפסח תהא אכילת פת שלו אכילה של מצה.

וענין זה מפורש בדברי הגרע"א פסחים דף מג א', שכתב, דחמץ נוקשה נפק מכלל מצה ולכלל חמץ לא בא, ולפי"ז כתב דאיכא איסורא דאורייתא באכילת חמץ נוקשה כל ז', וכתב בטעמא דמלתא וז"ל, "דשיאור מסברא לא הוי חמץ רק דנפקא מכלל מצה, וא"כ י"ל דאיסור דאורייתא יש בו מקרא דכתיב ז' ימים תאכל מצות, ובאמת מצוה ליכא רק בליל ראשון כדכתיב בערב תאכלו מצות אלא דכוונת הכתוב דאין לאכול עיסה רק מצה אבל בהחמץ שיצא מכלל מצה לא תאכל וגם נוקשה בכלל שיצא מכלל מצה והוי לאו הבא מכלל עשה".

והנה בדברי הגרע"א אלו מבואר דאין דינא דשבעת ימים תאכלו מצות מצוה, אמנם מבואר עוד בדבריו דאין יסוד האי דינא לומר שלא לאכול חמץ כל שבעה, "אלא דכוונת הכתוב דאין לאכול עיסה רק מצה", וזהו בדרך שביארנו דכוונת הכתוב אינה לומר שיאכל מצה כל שבעה, אלא שאם בא לאכול עיסה דהינו שבא לאכול אכילה של פת מצותו שתהא אכילה זו במצה.

והנה מלשוננו של הגרע"א שם נראה דאין זה מצוה כלל אלא לאו הבא מכלל עשה, אמנם

המוטלת עליו, אבל בסוכה שאין המצוה אכילה בסוכה אלא שכל קביעות דירה שבא לעשות לא יהא אלא בסוכה, בזה לא שייך כלל ביטול מצוה במה שהוא נמנע מלעשות המצוה, ואין הביטול מצוה אלא במה שהוא קובע את דירתו חוץ לסוכה, שהרי מה שמוטל עליו הוא שקביעות דירתו תהיה בסוכה, ולא שייך ביטול למצוה זו אלא בקביעת דירה חוץ לסוכה.

וזהו יסוד שיטת הפמ"ג שהוא ביטול מצוה בקום ועשה, דכיון דבסוכה אין רצון וציווי ה' שיאכל בסוכה, הרי במה שאינו אוכל בסוכה אין ביטול של ביטול מצוה וביטול רצון התורה, שהרי לא היה כלל חיוב שיאכל בסוכה, ולכן אין שייך ביטול מצוה הזו אלא במה שהוא עושה מעשה של קביעות דירה חוץ לסוכה, שבזה הוא סותר לציווי התורה, דמצוות התורה שקביעות דירתו בז' ימי החג תהא רק בסוכה, ובמה שהוא עושה קביעות דירה חוץ לסוכה הוא מבטל מצוה זו. וכלפי זה כתב הפמ"ג דעבירה כזו אין חומרתה כעשה אלא כלאו, כיון שבביטול עשה זה אין העבירה רק במה שאינו מקיים את רצון ה', אלא הוא מבטל את רצון ה' וציווי התורה במעשה הסותר אותם. וזה נחשב בחומרתו כאיסור לאו, כיון שהוא עובר על רצון ה' במעשה.

ונראה דזהו ג"כ יסוד דברי המנחת חינוך שהבאנו, שכתב שבמצוה הבאה בעבירה ליכא בטול מצוה בסוכה כל ז', ולא קשה מה שהק' הגרש"ש דכיון דהוי מצוה הבאה בעבירה ואינו מקיים את המצוה הרי הוא מבטלה, דבכל המצוות ודאי דצדקו דברי הגרש"ש, שאם מוטל על אדם לקיים מצוה והוא עושה אותה בעבירה הוא מבטל את המצוה, שהרי עשה את המצוה באופן שלא קיים אותה, אבל לענין מצות סוכה שהמצוה היא שקביעות דירה שהוא בא לעשות יהא בסוכה, הרי בזה נתבאר דהביטול מצוה אינו במה שהוא לא מקיים את המצוה, אלא במה שהוא קובע קביעות דירה חוץ לסוכה, וכלפי זה שפיר כתב המנ"ח דאף אי אכל בסוכה בעבירה אי"ז ביטול מצות סוכה, כיון

בשאר ימים כשם שמוזהרין בחמץ", ודברי הר"ן בביאור דברי הגמ' צ"ע, מהיכי תיתי לומר דאע"פ שאין חובת מצה כל ז' יהיה אסור לאכול מצה עשירה, ומ"ש מצה עשירה מאורז ודוחן דבודאי ליכא ס"ד כלל שיהיה איסור לאכול אורז ודוחן כל שבעה. אמנם לפי המבואר הוא מיושב היטב, דאכילה של אורז ודוחן אינה אכילה של עיסה של פת, ולכן פשיטא שלא יהיה איסור באכילת אורז ודוחן, אבל אכילת מצה עשירה היא אכילת עיסה של פת, ובזה היה ס"ד לומר דכיון שהוא אוכל מצה עשירה הוא מתחייב לאכול עיסה של מצה, ואם הוא אוכל מצה עשירה הוא מבטל מצותו שנתחייב באכילת מצה, דמצה עשירה אינה מצה, וכלפי זה חידש ריב"ל דאף שאוכל עיסה של מצה עשירה אינו מתחייב באכילת מצה כשירה.

אמנם לביאור זה צ"ע, דלמה באמת התיר ריב"ל לאכול מצה עשירה והרי כיון שאכל עיסה של פת, נתחייב באכילת מצה ובמצה עשירה אין קיום של מצוה, ולכאורה צ"ל בזה, דאף שאין קיום מצות מצה במצה עשירה מ"מ כיון שאין מצות התורה לאכול מצה אלא שאם בא לאכול פת יאכל מצה, בזה י"ל דבמה שאוכל מצה עשירה אין כאן בטול מצוה, דאין בטול מצוה זו אלא כשאוכל פת ואינו אוכל מצה, אבל מצה עשירה יש עליה שם מצה ורק שאין בה קיום מצות מצה דבעינן לחם עוני, ובזה כיון שעכ"פ הוא אוכל מצה אף שאין בה קיום מצות מצה אין זה נחשב שמבטל המצוה שאכילתו תהיה מצה, כיון שעכ"פ הוא אוכל מצה, ורק בחמץ נוקשה שאינו אכילת מצה חידש הגרע"א דזה נחשב שמבטל את מצותו שאכילתו תהיה מצה, כיון שאף שיצא מכלל חמץ לא הגיע לכלל מצה, וכיון שאכל פת שאינה מצה נחשב שבטל מצות עשה של שבעת ימים תאכלו מצות.

ונראה מקור לבאר בכה"ג, דהנה יעויין בדברי ה"ה פ"ה מחו"מ ה"ט שכתב וז"ל "ולא נזכר בהלכות ולא בדברי רבינו שום חלוק בין

לפי מה שנתבאר ביסודה של מצות סוכה, שפיר אפשר לבאר דגם במצה הוי מצוה, אמנם אין ענינה של המצוה לאכול מצה כל שבעה, אלא המצוה היא שאכילת עיסה של פת תהיה אכילה של מצה, ואין רצון התורה באכילת המצה עצמה אלא שאכילת הפת בפסח תהיה אכילה של מצה, ולפי"ז ודאי דגדר המצוה בסוכה ובמצה כל שבעה הוא ענין אחד, ובסוכה המצוה הוא שכל קביעות דירה שעושה בז' ימי החג תהיה בסוכה, ובמצה המצוה היא שכל אכילת עיסה של פת תהיה באכילת מצה.

ונראה דזה מפורש בדברי רש"י בסוכה דף כ"ז א' ד"ה מכאן ואילך רשות, שכתב "דהכי ילפינן לה בפ' בתרא דפסחים ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי רשות אף ששה רשות וכו' ללמד שאכילת מצות האמור בו אינו חובה אלא אם באת לאכול תהא אכילתן מצה ולא חמץ", ומפורש בדברי רש"י דענינה של המצוה שהיא רשות ולא חובה הוא לומר שאין כאן חובה של אכילת מצה אלא שאם באת לאכול תהא האכילה מצה ולא חמץ, וזהו ממש הגדר שנתבאר בדברינו בגדר המצוה, שאין מצוה עליו התורה לאכול מצה אלא שאם בא לאכול תהא אכילתו מצה. ומשמע מלשונו שאין רש"י שאין זה דין איסור של לאו הבא מכלל עשה וכלשונו של הגרע"א, אלא דזה עצמו הוא מצות התורה שאכילת פת שלו תהא אכילת מצה.

(ו) וענין זה מבואר ג"כ בדברי הראשונים בפסחים דף ל"ו א', דאיתא שם "כדאמר ליה ריב"ל לבניה יומא קמא לא תלושו לי בחלבא מכאן ואילך לוושו לי בחלבא", ומבואר בדברי הגמ' דבא ריב"ל לחדש לבניו שאף שאין יוצאים ידי חובה בלילה הראשון במצה עשירה אפ"ה בכל שבעת ימי החג רשאי לאכול מצה עשירה, ועיין בחידושי הר"ן שם שכתב "דהא דריב"ל לא מיייתי לה אלא לומר דאיסור מצה עשירה אינו נוהג בשאר ימים, שלא תאמר אע"פ שאין חובה לאכול מצה אלא בלילה הראשון אפ"ה מוזהרים לאכול מצה עשירה

מוריה, שנה שלושים ושש, גליון ד-ו (תכד-תכו), ניסן תשע"ח ♦

דדינא דמצה המשומרת אינו אלא דין בקיום המצוה, אבל ודאי ששם מצה עליה, וכיון שזה נחשב מצה לא בטל מצות התורה שאכילתו תהיה מצה.

וזהו הטעם שכתב ה"ה דאף דלכתחילה ראוי שתהיה אכילתו כל ז' מצה המשומרת מ"מ אין זה לעיכובא בכל שבעת הימים, דלכתחילה ודאי ראוי שיאכל מצה המשומרת שרק בה יש קיום מצוה, אבל בדיעבד יכול הוא לאכול גם מצה שאינה משומרת, משום שאין באכילה זו בטול מצותו שתהיה אכילתו אכילת מצה, כיון שגם אכילת מצה שאינה משומרת נחשוב אכילת מצה.

וביאור זה בדברי הר"ן והרמב"ם דומה מאד למה שביארנו בדרכו של המנחת חינוך. דלענין מצות סוכה כל ז' לא מהני טעמא דמצוה הבאה בעבירה להיות מבטל מצות סוכה, דכיון שאין רצון התורה באכילת עצמה אלא שקביעות אכילתו ושיבתו תהיה בסוכה, גם אם אכל באופן דליכא קיום מצוה במצוה הבאה בעבירה אין זה נחשב שבטל מצותו, כיון שעכ"פ אכל בסוכה, וה"ה לענין מצה כיון שאין רצון התורה באכילה עצמה אלא שתהיה אכילת פת שלו אכילת מצה, בזה כל היכי דאיכא אכילה של מצה אף שאינה אכילה שיש בה קיום מצוה אינו נחשב שבטל מצותו, כיון שעכ"פ אכל מצה ולא היתה אכילתו אכילת פת שאינה מצה.

(ז) ולפי המבואר מבואר היטב תירוצו של הבעל המאור במה שחלק בענין הברכה בין סוכה למצה, דבסוכה מברכין כל שבעה כיון שאי אפשר לו שלא ישן, ובמצה אינו מברך כל ז' מפני שאפשר לו באורז ודוחן. ולדרכנו הדברים מבוארים היטב, דביסוד קושיתו של הבעל המאור שדימה סוכה כל ז' למצה כל ז', כבר נתבאר דהוא משום דתרוויהו גדר אחר נינהו, דבסוכה הגדר הוא שקביעות דירתו כל ז' תהיה בסוכה, ובמצה הגדר הוא שאכילת פתו שלו תהא אכילת מצה, ולכן הקשה למה הם חלוקין לענין הברכה.

המצה של הלילה הראשון למצה שאדם אוכל בשאר ימי הפסח, אלא שבסוף ע"פ כתב הרי"ף היכא דלית ליה כולה סעודתא ממצה דמינטרא אלא כזית בלחוד דמנטר הוא דאית ליה אכיל ברישא וכו', וכן כתב רבינו ספ"ח מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית וכו' הורו ז"ל שהשומר אינו מעכב ולכתחילה ראוי לעשותו בכל הדגן אלא שאינו מעכב אלא בלילה הראשונה שהוא חובה לאכול מצה המשומרת, ומבואר בדבריו דדינא דמצה המשומרת נאמר בכל הימים אמנם אין זה לעיכובא אלא בלילה הראשון, וזה צ"ע מהיכי תיתי לומר כן, וממ"נ אם בעינן מצד המשומרת בכל ימי החג למה לא יהיה זה לעיכובא, וביותר צ"ע דהנה בעיקר דברי ה"ה דבעינן מצה המשומרת בכל ז' ימים, צ"ע המקור לדין זה, ולכאורה יסוד הדברים בזה, מהא דילפינן בגמ' ובמצה דבלילה הראשונה חובה ובשאר הימים רשות, ומשמע דאותו דין המצה שהוא חובה בלילה הראשון הוא רשות בשאר ימים, ולכן מצה שאינה משומרת שאינה בחובה של לילה הראשון אינה גם ברשות של שאר ימים, אמנם לפי"ז צ"ע דא"כ למה זה רק לכתחילה ואין זה מעכב במצוה.

ונראה דגם הביאור בדברי הרמב"ם הוא בדרך זו, דודאי בקיום המצוה שאכילתו תהיה מצה אינו אלא במצה משומרת, דכיון שנתחדש בקרא דלמצות מצה בעינן מצה משומרת אין זה רק בלילה הראשון אלא גם במצות שבעת ימים תאכלו מצות, אמנם כיון דבכל ז' ימים אין המצוה שיאכל מצה אלא שאכילתו תהיה מצה, אין זה נקרא שהוא מבטל את המצוה אלא כשאוכל פת עיסה של פת שאינה מצה, אבל כל שאכל מצה אף שאין בה קיום מצוה שהיא מצה עשירה, ואף שאין בה קיום מצוה לא חשיב בטול מצוה, דכיון שאין רצון התורה באכילה עצמה אלא שאם יאכל תהיה אכילתו מצה, כל שאכילתו מצה אף שהוא מצה שאין מקיים בה מצוה אין זה נקרא שהוא מבטל מצותו, כיון שעכ"פ היתה אכילתו אכילת מצה,

♦ מוריה, שנה שלושים ושש, גליון ד-ו (תכד-תכו), ניסן תשע"ח

ולפי"ז נראה לבאר את תירוצו, שהוא לומר דכיון שאין מצוה בעצם בשיבת סוכה ובאכילת המצה אלא שהקביעות דירה שהוא עושה תהיה בסוכה, והאכילת פת שלו תהיה אכילת מצה, שפיר יש מקום לחלק בזה בין סוכה למצה, דבסוכה כיון שאינו יכול לעבור את חג הסוכות בלא קביעות דירה, שהרי אי אפשר שלא לישן יותר מג' ימים, לכן נחשב שיש כאן מצוה חיובית של התורה על קביעות דירה בסוכה בחג הסוכות, כיון שאי אפשר בלא שינה בסוכה שהיא ג"כ קביעות דירה, ולכן שייך שפיר לומר שהוא חייב במצוה זו, כיון שהוא מוכרח בקביעות דירה בסוכה, אבל במצה שאינו מוכרח באכילת עיסה של פת שהרי הוא יכול לקיים עצמו באורז ודוחן, אין זה נחשב שיש כאן ציווי התורה חיובי באכילת מצה זו, דכיון שכל המצוה היא באכילה של פת והוא יכול בלא אכילה של פת אין זה נחשב שהוא מצווה באכילה זו.

ולפי"ז נראה לבאר גם את תירוצו של הרשב"א בשו"ת במה שחלק שבמצה הוא יכול לקיים מצותו במצה שאינה משומרת ולא נתבאר החילוק בזה, וגם צ"ע למה לא ביאר כדרכו של הבעה"מ משום שבמצה הוא יכול לאכול אורז ודוחן שאינם פת כלל, ולדרכנו נ"ל, דאף דבעיקר הדברים גם הרשב"א ס"ל כדרכו של הבעה"מ, אפ"ה לא ס"ל לרשב"א

לומר כסברתו של הבעה"מ שכיון שהוא יכול לאכול אורז ודוחן אין זה נקרא שיש ציווי במצוה זו, דשפיר זה נחשב שיש מצוה באכילת המצה כל ז', שהרי מצותו שאכילת פת שלו תהא במצה, וכיון שהוא חפץ באכילת פת הוא מצווה בתורה באכילת מצה, ושפיר שייך ברכה על מצוה זו, ולזה הוסיף הרשב"א את הטעם שהוא יכול לאכול מצה שאינה משומרת, וזה כמו שנתבאר בדברי ה"ה, דאף שקיום המצוה הוא רק במצה משומרת, מ"מ כל היכי שהוא בא לאכול מצה שאינה משומרת אינו נקרא שהוא מבטל המצוה שאכילתו תהיה מצה כיון שעכ"פ הוא אוכל מצה, ונמצא דבאופן שהוא אוכל מצה שאינו משומרת מחד גופא אין כאן קיום מצוה, אולם מאידך גיסא אין זה נחשב בטול מצוה כיון שעכ"פ הוא אוכל מצה, ומה"ט כתב הרשב"א שאין לברך על מצה כל ז', דליכא למימר דכיון שבאכילת פת הוא מצווה באכילת פת שייך לומר שהוא חייב במצוה זו, שהרי הוא יכול לאכול פת בלי להיות מצווה במצוה, דבאכילת פת של מצה שאינה משומרת אינו נחשב שבטל המצוה לאכול מצה, ולכן אינו יכול לברך על מצוה זו כיון שהוא יכול לאכול פת בלא לקיים המצוה באופן שלא יבטל אותה, ולכן כתב הרשב"א דמה"ט אין מברכים על מצה כל ז'.

מוריה, שנה שלושים ושש, גליון ד—ו (תכד—תכו), ניסן תשע"ח ♦